

SỰ KIỆN

TÀN MẠN VỀ ĐẠO ĐỨC VÀ TRÁCH NHIỆM CỦA NGƯỜI LÀM BÁO (Kỷ niệm 95 năm ngày Báo chí cách mạng Việt Nam)

Đặng Thị Vân An*

Những nhà báo chân chính có đạo đức và trách nhiệm nghề nghiệp luôn là người bảo vệ công lý và lẽ phải, không làm sai lệch, xuyên tạc, che giấu sự thật; bảo vệ lợi ích quốc gia, dân tộc, định hướng đi tới những giá trị sống tích cực, cao đẹp.

Kỷ niệm 95 năm ngày Báo chí cách mạng Việt Nam, chúng ta lại nhớ đến nhà cách mạng và nhà báo Nguyễn Ái Quốc - Hồ Chí Minh. Đạo đức nghề báo của Bác Hồ biểu hiện ở ý thức tôn trọng nghề nghiệp. Người đặt “nhà báo” ngang với “nhà cách mạng chuyên nghiệp”. Trong “nhà báo” có phẩm chất của “nhà cách mạng chuyên nghiệp” và nhà cách mạng chuyên nghiệp Hồ Chí Minh đã hòa làm một với nhà báo - chiến sĩ trên mặt trận văn hóa, chính trị, tư tưởng. Trong kỷ nguyên truyền thông đa phương tiện, không thể phủ nhận vai trò, tác động của mạng xã hội (như Facebook, Twitter, YouTube...) đối với đời sống báo chí. Với các lợi thế như thông tin nhanh, đa dạng, cập nhật, lan tỏa và tương tác lớn, mạng xã hội là một kênh thông tin tham khảo hữu ích song cũng là thách thức với các nhà báo, nhất là những vấn đề nóng đang được xã hội quan tâm.

Trong bối cảnh mạng xã hội ngày càng tác động không nhỏ đến đời sống báo chí hiện đại và nhà báo - ở cả hai mặt tiêu cực lẫn tích cực, việc phát huy vai trò, bản lĩnh chính trị, đạo đức và trách nhiệm nghề nghiệp của mỗi nhà báo càng cần được đặt lên hàng đầu. Hơn ai hết, mỗi nhà báo khi tham gia mạng xã hội cần hết sức tỉnh táo, phân biệt đâu là thông tin

thiếu kiểm chứng, thông tin không chính xác để có cách ứng xử thích hợp: Không chia sẻ, lan truyền thông tin sai sự thật, gây bức xúc dư luận; cổ vũ những thông tin chính xác, có lợi cho xã hội.

Báo chí cần phát huy mạnh mẽ vai trò và trách nhiệm của báo chí, coi trọng tính khách quan, chân thực, tính chuyên nghiệp trong khai thác và xử lý thông tin về tham nhũng, lãng phí. Chú trọng phát hiện những sơ hở về thể chế pháp luật, cơ chế chính sách có thể tạo môi trường cho tham nhũng, tiêu cực và lạm dụng chức quyền; “Bên cạnh việc đưa tin các vụ án, vụ việc lớn, phức tạp, được dư luận xã hội quan tâm, báo chí cũng phải phản ánh về những biểu hiện những nhiễu, tiêu cực, cửa quyền, “tham nhũng vặt” xảy ra, gây không ít phiền hà, bức xúc đối với đời sống của nhân dân và hoạt động sản xuất, kinh doanh của doanh nghiệp”,

Nhấn mạnh tới trách nhiệm xã hội, nghĩa vụ công dân và đạo đức nghề nghiệp của nhà báo, của cơ quan báo chí trong việc đưa tin, Thủ tướng Nguyễn Xuân Phúc đề nghị cần chú trọng nâng cao bản lĩnh chính trị, trình độ, nghiệp vụ chuyên môn của người làm báo; nhất là bồi dưỡng kiến thức pháp luật về đấu tranh phòng, chống tham nhũng, lãng phí; bảo vệ nhà báo và người tố cáo tham nhũng theo quy định của pháp luật.

* Tổng biên tập - Tạp chí Khoa học Đại học Cửu Long.

Cùng với đó cần có nhiều hình thức khích lệ, động viên, cổ vũ, tôn vinh các nhà báo có nhiều tác phẩm tốt, có hiệu quả xã hội tích cực, góp phần vào công cuộc đấu tranh phòng, chống tham nhũng, lãng phí. Trong đó, tiếp tục tổ chức giải báo chí về đề tài phòng, chống tham nhũng, lãng phí nhằm có nhiều tác phẩm chất lượng, có hiệu quả xã hội tích cực, góp thêm sức mạnh cho công cuộc đấu tranh phòng, chống tham nhũng đầy cam go.

Để phát triển lành mạnh, tạo dựng uy tín trong xã hội và bạn đọc, mọi nền báo chí luôn coi trọng, đề cao đạo đức và trách nhiệm nghề nghiệp. Những nhà báo chân chính có đạo đức và trách nhiệm nghề nghiệp luôn là người bảo vệ công lý và lẽ phải, không làm sai lệch, xuyên tạc, che giấu sự thật; bảo vệ lợi ích quốc gia, dân tộc, định hướng đi tới những giá trị sống tích cực, cao đẹp...

Suy cho cùng quan niệm về đạo đức nghề báo cũng vẫn dựa trên đạo đức xã hội nói chung để phân biệt tốt - xấu, thiện - ác. Lạm dụng báo chí vì lợi riêng là việc làm xấu, ác. Công cuộc đổi mới đất nước của chúng ta cần chống lại sự lạm dụng báo chí, một khía cạnh quan trọng của đạo đức nghề nghiệp, để gìn giữ năng lực giải quyết vấn đề của hệ thống truyền thông trong một nền dân chủ, ngược lại với kết quả không mong muốn và một số lỗi lầm thực tế của báo chí hiện nay. Song, trong hệ thống truyền thông công khai, báo chí đã được điều chỉnh và điều khiển bằng nhiều cách khác nhau. Những điều kiện mà cơ cấu truyền thông tạo ra rất khó hòa hợp với phạm trù đạo đức. Ví dụ như báo chí hoạt động trong nền kinh tế thị trường tất nhiên phải chấp nhận sự cạnh tranh và không thể không tính đến lợi nhuận. Điều đó dễ dẫn đến sự lạm dụng báo chí nhằm tăng lợi nhuận cho tòa soạn mà các

phóng viên có thể «câu khách» bằng những thông tin phi nhân bản. Đối với công luận thì khi có sự phản ứng hoặc giận dữ đối với một sự kiện nào đó, người ta mới tìm kiếm chuẩn mực để đánh giá thái độ cư xử của báo chí.

Không thể đòi hỏi xã hội coi trọng nếu nhà báo không phụng sự đất nước, phục vụ xã hội và nhân dân.

Chưa bao giờ câu chuyện trách nhiệm xã hội của nhà báo được nhắc tới nhiều như hiện nay. Trách nhiệm xã hội của nhà báo không khác nhiều với những lĩnh vực nghề nghiệp khác: tính trung thực, tính nhân văn, vì lợi ích chung của cộng đồng, dân tộc... Thế nhưng, sự xa rời các phẩm chất đạo đức, xa rời trách nhiệm với cộng đồng của một bộ phận các nhà báo trong sự biến đổi của đời sống xã hội đang trở thành một trong những vấn đề thời sự được quan tâm, trong khi tài sản quý giá nhất của tờ báo và nhiều nhà báo chính là lòng tin của người dân.

Trách nhiệm của báo chí suy cho cùng là trách nhiệm với từng thân phận con người trong xã hội, những nhà báo đi về phía nhân dân sẽ được nhân dân tin yêu. Báo chí đứng bên con người để cho con người sống tích cực hơn, xã hội tốt đẹp hơn. Trách nhiệm của nhà báo khi phản ánh hiện thực phải giúp con người tin và hướng về cái đúng, bảo vệ cái đúng. Không thể đòi hỏi xã hội coi trọng nếu nhà báo không phụng sự đất nước, phục vụ xã hội và nhân dân.

Một nhà báo có trách nhiệm không thể đi ngược lại với các quan điểm pháp luật hiện hành, không thể dùng ngòi bút của mình để viết ra những điều gây tổn thương cho cộng đồng, tổn hại cho quốc gia, dân tộc. Một nhà báo làm việc, phụng sự xã hội bằng tinh thần trách nhiệm, bằng cái tâm sáng thì không gặp phải vấn đề xung đột với cộng đồng và xã hội.

Trách nhiệm xã hội và nghĩa vụ công dân của nhà báo, đi hết những con chữ ấy không dễ. Kết hợp nhuần nhuyễn hai yếu tố “trách nhiệm xã hội” và “nghĩa vụ công dân” để thấy nhà báo là người tiên phong nhưng không phải là một mình một đường hay đứng trên người khác. Báo chí tạo ra cơ hội cho người dân đối thoại với cơ quan quản lý, nhưng nếu tự cho mình quyền lực đối lập với các tổ chức, cá nhân mà mình khai thác thông tin thì chỉ khiến cho mối quan hệ này nảy sinh một “hệ miễn dịch tiêu cực”, tức là định kiến: “Cứ nhà báo là vôi vĩnh, và cách giải quyết duy nhất chỉ là tiền”. Thói quen đó, sự dễ dãi và bao gồm cái ác tiềm ẩn khi cố khai thác những điều như vậy, đang tự mình trở thành những phiến đá lớn chông chát ngay một đe dọa phủ lấp những giá trị của một nền truyền thông tử tế.

Trước hết, là người cầm bút thì phải đặt vấn đề đạo đức báo chí lên trên hết. Đạo đức không chỉ mang ý nghĩa hành xử đúng đắn theo lương tâm và quy ước xã hội, mà còn là nêu cao trách nhiệm đối với sự thật, vấn đề mà nhà báo viết. Bất cứ một vấn đề nào được nhà báo quan tâm, tổ chức thành tác phẩm báo chí thì đều cần được nhìn nhận từ nhiều góc độ, nhiều mặt, nhiều chiều, để bảo đảm tính thấu đáo, toàn vẹn, để hiểu được căn cơ toàn bộ vấn đề, từ đó nhà báo sẽ có quyết định đúng đắn xem sự thật đó, vấn đề đó có nên đưa ra hay không, và nếu đưa thì đưa như thế nào, để bạn đọc hiểu đúng, hiểu đủ, không thiên lệch.

Tìm ra chuẩn mực phù hợp cho nền báo chí nước nhà có tầm quan trọng to lớn trong hệ thống báo chí hiện đại.

Hàng chục năm qua, mặc dù vấn đề đạo đức học báo chí đã được bàn bạc khá nhiều và cũng không ít văn bản của các cơ quan quản lý nhà nước về báo chí được ban hành. Quy

ước đạo đức báo chí Việt Nam trở thành văn bản pháp quy. Tuy nhiên, những văn bản đó hầu như chưa phát huy được vai trò của chúng trong hoạt động thực tiễn. Khoa học truyền thông và khoa học báo chí cũng chưa thực sự quan tâm nhiều đến chủ đề này. Ở các cơ sở đào tạo, người làm báo có nơi đưa vào giáo trình giảng dạy, có nơi chỉ coi như một phần của chương trình ngoại khoá. Họ hầu như không chú ý đến vấn đề “quan điểm” và “trách nhiệm” như là một phạm trù nhằm đạt được mục đích của hành vi báo chí. Đó là chưa nói đến tình trạng đội ngũ nhà báo hiện nay đang hoạt động ở các cơ quan truyền thông đại chúng có đến 50% không qua đào tạo chuyên ngành, 12% chưa học qua đại học (số liệu từ Bộ Thông tin và Truyền thông). Không học chuyên môn, chưa có đủ thời gian công tác để đúc rút kinh nghiệm, chỉ viết báo bằng năng khiếu, thật khó mà trách móc các nhà báo trẻ khi họ không phân biệt được những hành vi nhỏ nhoi nhưng lại tiềm ẩn nguy cơ vi phạm đạo đức nghề nghiệp. Cho nên vấn đề đạo đức học đối với nhà báo cần phải được chấp nhận một cách khoa học và có niềm tin. Trong thời kì chuyển đổi cơ chế như hiện nay, hệ thống giá trị đang thay đổi thì đạo đức học rất khó tìm thấy sự đồng thuận ở tất cả mọi nhà báo và nhà nghiên cứu, kể cả các nhà nghiên cứu trong lĩnh vực triết học. Ở đó, sự hoài nghi đối với đạo đức học được phản ánh thông qua tính đa dạng trong quan niệm về giá trị đang tăng lên trong xã hội. Đó là chưa nói đến nhiều sức ép khác của cơ chế quản lý báo chí. Biết ai đó đã làm sai (vi phạm pháp luật chẳng hạn) nhà báo nhận thức được rằng không tố cáo tội ác là trái với trách nhiệm đạo đức nghề nghiệp, nhưng đành phải im lặng, vì người vi phạm đó là một thành viên trong hệ thống quyền lực có khả năng chi phối báo chí. Cho nên ở nước ta

có tình trạng là khi cán bộ ở địa phương phạm pháp thì may ra báo trung ương hoặc báo địa phương bạn tố cáo, còn báo địa phương đó hoàn toàn “không biết gì”. Dĩ nhiên, có những vấn đề nhân bản, là “mẫu số chung” của đạo đức con người mang tính nhân loại như tình thương, sự trung thực, yêu lao động, yêu tổ quốc, tôn trọng lễ phải... thì mỗi nhà báo, dù được đào tạo ở bất cứ nơi nào đều có thể ý thức được.

Mặc dù vậy, trước thực tế cuộc sống vô cùng đa dạng và phong phú, phức tạp, không phải ai cũng dễ dàng phân biệt được đúng, sai, nên làm hay nên tránh. Cho nên, cuộc thảo luận về đạo đức học báo chí hiện nay tuy dễ thống nhất về lý luận nhưng rất khó ứng dụng vào thực tiễn. Chẳng có gì đáng ngạc nhiên khi trình độ lý luận và các bằng chứng đưa ra trong các cuộc thảo luận không đầy đủ. Đặc biệt đáng chú ý là sự phê phán việc pha trộn của đạo đức với luật pháp và sự phân hóa hệ thống báo chí trong quá trình đi tìm thước đo chuẩn mực cho hành vi báo chí (gần như có sự khác nhau trong quan niệm đạo đức nghề nghiệp giữa báo trung ương và báo địa phương). Hoạt động thực tiễn báo chí thường vẫn gặp phải những xung đột giữa ý tưởng đạo đức và định chế. Đặc biệt là trong thời đại công nghệ cao và báo chí trực tuyến thì sự lúng túng về mặt lý luận càng tăng lên không chỉ ở nước ta mà nhiều nơi khác cũng có tình hình tương tự. Bởi việc tìm ra chuẩn mực phù hợp cho nền báo chí nước nhà có tầm quan trọng to lớn trong hệ thống báo chí hiện đại.

Đạo đức mục đích là hành động theo những qui tắc mà chúng ta mong muốn và coi như luật lệ chung, không cần để ý đến hoàn cảnh và không có ngoại lệ. Ví dụ như trong báo chí, bất cứ tin tức nào thiếu chính xác đều không được chấp nhận. Các quyết định được đưa ra bởi những lý do hợp lý nằm ngay trong sự việc. Bản chất của hành vi quyết định xem

hành vi đó sai hay đúng chứ không lệ thuộc vào hậu quả của hành vi. Qui tắc này không phụ thuộc vào chủ đề của tác phẩm mà nó có hiệu lực mọi lúc, mọi nơi.

Đạo đức trách nhiệm đề cao quan điểm hoạt động vì lợi ích của đại bộ phận công chúng (bao gồm lợi ích của Đảng, Nhà nước, quốc gia và toàn thể nhân dân). Một hành vi là tốt hay xấu phải được xem xét dưới góc độ hậu quả liên quan đến số đông (xã hội). Quyết định được đưa ra nhằm hướng tới mục đích, hậu quả của hành vi sẽ quyết định xem hành vi đó đúng hay sai. Quan niệm này là sự kết hợp giữa hành vi tốt và hành vi có ích.

Tư tưởng vì quyền lợi của đa số (toàn xã hội) chắc chắn sẽ được đại đa số phóng viên báo chí nước ta nhiệt liệt ủng hộ. Nó giữ vai trò là định hướng cho mô hình trách nhiệm xã hội của cơ quan truyền thông.. Lý thuyết vì lợi ích đa số này như là một thứ thước đo dành cho hành vi báo chí hàng ngày nhằm chống lại động cơ cá nhân bị khai thác triệt để và chủ nghĩa khoái lạc cá nhân.

Tóm lại: Nghề báo trong xã hội là một nghề mang tính đặc thù, mỗi thông tin trên báo chí đều có ảnh hưởng nhất định tới dư luận xã hội; và nếu thông tin khi xuất hiện trên mặt báo trong hình hài bị cắt xén, chèn “ẩn ý” của người viết hoặc không chính xác thì có thể ảnh hưởng đến cá nhân, tập thể, một cộng đồng và cả lợi ích quốc gia. Tất nhiên khi để xảy ra hiện tượng đó, tờ báo ấy, người đứng đầu tờ báo ấy, tập thể những con người hoạt động tại tờ báo ấy cũng sẽ bị ảnh hưởng, thậm chí phải trả giá; và cái giá lớn nhất, đau đớn nhất ấy chính là uy tín, là niềm tin của độc giả. Vì thế, để phát triển lành mạnh, tạo dựng uy tín trong xã hội và bạn đọc, mọi nền báo chí luôn coi trọng, đề cao đạo đức nghề nghiệp.